

թուէն՝ մեղմ վարուեցան ապստամբները թագաւորին հետ. Կաւատ բանտարկուեցաւ. եւ անոր եղբայրը Զամասպ թագաւոր հռչակուեցաւ: Բայց յաջողեցաւ Կաւատ փախչիլ բանտէն եւ ապստամարան գտնել Հեփթաղներու քով. քիչ յետոյ վերադարձաւ Կաւատ եւ ձեռք բերաւ միւսանգամ գահը: Մագդակեանները նորէն հաւաքուեցան իր շուրջը:

Անցան տարիներ: Կաւատ մտահոգուած էր թագին ժառանգի մասին: Մագդակեանց թիկնածուն էր Փթասուարսաս, որ Կաւատի ըստ երիցութեան՝ երրորդ որդին էր, կըրթուած մագդակեան վարդապետութեամբ: Մոգերը եւ ուղղափառ կուսակցութեան անդամները կը պաշտպանէին Սոսրովի, Կաւատի չորրորդ որդւոյն թիկնածութիւնը. անոնց հետ էր նաեւ Կաւատ:

Ձերմ փափազը, որ գահին վրայ իրեն յաջորդ ունենայ զՍոսրով, պատճառ եղաւ Կաւատի, որ իր կեանքի վերջին օրերուն բախում ունենայ Մագդակեանց հետ, որոնց այժմ ինքն էր ստեղծած, որոնց վարդապետութեան յարած էր եւ որոնց բարեացակամ վերաբերութիւնն իր հանդէպ այնպէս մեծամեծ ծաւայութիւններ մատուցած էր իրեն: Մագդակեանք գիտէին թէ իրենց գոյութեան համար անհրաժեշտ էր արքայական պաշտպանութիւնը. պէտք է ամէն քար շարժէին նոյն պաշտպանութիւնը, եւ կամ գոնէ հանդուրժողութիւնը ապահովելու համար: Իրենք գիրենք կը զգային հօր եւ համոզուած էին թէ իրենց կուսակցութեան ծրագրերը պիտի կարենան ի հարկին նաեւ բռնութեամբ ի գլուխ հանել: Իրաց գրութեան վրայ վստահ խնդրեցին Կաւատէն, որ զՓթասուարսաս առ կենդանութեան յաջորդ հռչակէ: Բայց խընդիրը ուրիշ էլք ունեցաւ: Կաւատ ինք զինքը Մագդակեանց առաջարկութեան համաձայն ընծայելով՝ հրաման տուաւ, որ անոնք իրենց որդիներով եւ կիներով ըստ կարի մեծաթիւ ներկայ ըլլան թագադրութեան հանդիսին: Երբ հաւաքուած էին՝ հրամայեց որ Մագդակեանները այլազաններէն բաժնուած մէկ կողմը տեղ առնեն, պատրուակ բերելով թէ ինքը կը փափագի որ թագադրութեան արարողութեան կարեւոր մասերը Մագդակեանները կատարեն: Հազիւ թէ անջատուած տեղի ունեցած էր եւ Մագդակեանք միամիտ համախմբուած, պատրաստ կանգնած զօրականը հրաման ընդունեցաւ յարձակիլ անդէն Մագ-

դակեանց վրայ եւ կոտորել զանոնք անխնայ. արեան ահաւոր նախճիր գործուեցաւ տեղւոյն վրայ: Ի մէջ այլոց սպանուեցաւ Մագդակեանց առաջնորդը՝ Ինդագար (Ինդարագար). ապա հրաման ելաւ որ փնտռեն նաեւ նահանգներու մէջ գտնուած Մագդակեանները եւ կոտորեն: Այսպէս ըստ յունական աղբերաց:

Քիչ մը տարբեր կը պատմէ Ֆիրդուսի. Մագդակեանք կը կասկածէին Սոսրովէն. Մագդակ անցած 100.000 կուսակիցներու գլուխը ցոյց մը կը սարքէ. ցոյցին նպատակն էր յայտնել իրենց հպատակութիւնը թագաւորին: միաժամանակ զնել թագաւորին առջեւ թագաժառանգ Սոսրովի հանդէպ նոր վարդապետութեան ցոյց տուած անտարբերութիւնն եւ պահանջել, որ Սոսրով գրաւոր յանձն առնէ հին կրօնէն հրաժարիլ եւ յարիլ նորին: Սոսրով ընդդիմացաւ, ըսելով թէ ինքը մագդակեան վարդապետութիւնը հերձուածողական կը համարի. եւ խնդրեց որ տրուի իրեն վեցամսեայ ժամանակ մը, իր ապացոյցները հրապարակի վրայ զնելու համար, որ եւ շնորհուեցաւ: Սոսրով օգտագործելով ժամանակը՝ մէկ կողմէն հմտագոյն մոգայետները քաղաք հրաւիրեց, միւս կողմէն պատրաստութիւններ տեսաւ: Ժամադիր ժամուն տեղի ունեցաւ վիճարանութիւնը Մագդակեաններու եւ Մագդեղեանն միջեւ: Դժուարին չեղաւ վերջիններուն ապացուցանել, թէ Մագդակի վարդապետութիւնը բովանդակ պետութիւնը քայքայման կը մատնէ, որովհետեւ այն ոչ միայն դասակարգային կարգերը կը բառնայ, այլ եւ ընտանիքի գազափարը կը ջնջէ: Ատոր վրայ հրաման կ'ընդունի Սոսրով իւր հօրմէն կոտորել բնաջնջել Մագդակեանները: Մագդակ կախաղան կը հանուի: Ֆիրդուսի ուրիշ օրինակ մը, զոր ունեցած է Մոհլ աչքի առաջ, կը պատմէ թէ Մագդակ, որովհետեւ թագաւորէն անոր աղջիկը, գահն ու թագը պահանջած էր, անոր հրամանաւ ետացեալ կուսրի (ձիւթի) մէջ կը նետուի: Այս կը պատահի 528 կամ 529 թուին:

Մագդակի մասին Սորենացոյ լսած աւանդութիւնը բազմօք նման է Յոյն եւ Պարսիկ աղբիւրներու հազորգած գծերուն: Անշուշտ աւանդութիւնը, լսուած բերնէ բերան զանազան աշխարհներու մէջ, պիտի ունենար իւր խոտորոզ գծերն ալ. եւս առաւել Սորեն-

նացոյ գրչին տակ, որ Աժդահակի եւ Մագդակի գրոյցները ձուլած է ի մի իւր սեպհական եւ բռնագրօսիկ ըմբռնումներով:

Ուշագրութեան արժանի է Սորենացոյ քով յատկապէս այն տեղիքը, ուր անիկա կը նկարագրէ իւր Ստորագրութեան մէջ Աժդահակի կատարածը, որ բոլորովին աննման է առասպելին, նոյն իսկ հակասութեան մէջ է անոր հետ: Առասպելը, իւր բոլոր տարբերակներու մէջ, գիտէ թէ Աժդահակ Հոռոզէնէն շրթայուած տարուած է Դմբաւընդ լեռը եւ հոն քարայրի մը մէջ ժայռին բեւեռուած. եւ կենդանի է հոն դեռ այսօր: Այս կէտը անտեսելով Մովսէս իւր Ստորագրութեան մէջ կը գրէ թէ «... ի սաստիկ վարելոյն գնա (գԱժդահակ)՝ թօթափեցաւ ամբոխ նորա ի նմանէ. յայս վստահացեալ վարողացն գնա՝ հանդեան աւուրս ինչ գտեղեօքն: Եւ Բիւրասպեայ ժողովեալ գցրուեալսն¹ յանկարծօրէն հասանէ ի վերայ նոցա (հարած չացն) վնաս սաստիկ առնելով. այլ յաղթէ բազմութիւնն (նմա) եւ փախտական լինի Բիւրասպի. եւ հասեալ սպանանն գնա [մերձ ի լեռնն²] եւ ընկնուուն ի վիհ մեծ ծծմբոյ»:

Այս տեղ կը տեսնենք մենք Մագդակեանց վրայ առաջին եւ երկրորդ յարձակումներու մասին ակնարկութիւններ. առաջին յարձակումէն ետքը կըրցան Մագդակեանք իրենց ոյժը նորէն ժողովել. բայց պարտուեցան երկրորդին մէջ. Մագդակ Ֆիրդուսի համաձայն «ի գուր ետացեալ ձիթոյ» նետուեցաւ եւ Մ. Սորենացոյ համաձայն «ընկնուուն գնա ի վիհ մեծ ծծմբոյ». պարագայ մը, որ չէր պատշաճէր Բիւրասպի Աժդահակայ առասպելին, ճշգիւր կը համապատասխանէ Մագդակի պատմական վէպին: Անշուշտ «ձիւթի» եւ «ծծումբի» մէջ մեծ տարբերութիւն զնելու չէ, նկատի առնելով որ պատմուածքը երկու հեղինակներու քով ալ աւանդութենէն քաղուած է:

Հ. Ն. ԱԿԻՆՅԱՆ

¹ Թ օրինակը կը կարգայ. ժողովեալ գցրուեալ սակաւ գօրսն:
² Թ օրինակը չունի «մերձ ի լեռնն»:

ՀԱՅՏԵՐԷՆ ԱԻՅՏԱՐԱՆՆԵՐՈՒ ՍԳՉՐՆԱԳՐԻ ՀԱՐՑԸ ԵՒ ԱԳԱԹԱՆԳԵՂՈՍԻ ՈՒ ՂԱՉՔԸ ՓԱՐՊԵՑԻՈՑ ԿՈՉՈՒՄՆԵՐԸ

(Շարունակութիւն):

ԱԳԱԹԱՆԳԵՂՈՍ ԵՒ ՓԱՐՊԵՑԻ ԻՆԻՑԻԱԿԱՑ

Ազաթանգեղոսի ու Փարպեցոյ կոչումները դասաւորելու ժամանակ՝ յաճախ դժուար է որոշել, թէ արդեօք անոնց շեղումները Զ. ի բնագրէն իբր ազատ յառաջընթացութիւն պէտք է նկատել, թէ հայերէն Աւետարաններու տարբեր բնագրի մը վերագրել, եւ այն՝ ինչ չափով: Նախորդ յօդուածով ջանացինք սպացուցանել, որ երկու պատմագրերուն ալ կիրարկած Աւետարանները լիովին չեն համաձայնիր Զ. ի բնագրին հետ. մենք գտանք հոն չօջափելի քանակով ընթերցուածներ, որոնք Տատիանեան Համարարբառի լայն գործածութեան ու ազդեցութեան անհերքելի վկաներն են: Այս պարագան միայն բաւական պիտի ըլլար մեծ զգուշութիւն պարտադրելու մեզի. միւս կողմէ սակայն պակաս չեն զօրաւոր օրինակներ ի նպաստ լայն ըմբռնուած ազատութեան մը: Յաջորդ էջերուն կը յանձնենք լուսաբանել զայս:

Մատթ. Բ. 6. Եւ դու Բեթղեհէմ (ԱԲ Բեթղահէմ) ոչինչ կըսեր վիճակաց հասեր. ի քէն ծագեսցի ինձ պետ եւ իշխան տանն Իսրայէլի, եւ ելք նորա ի սկզբանէ աւուրց աշխարհի. Ագ. 193, Միքէ Ե. 2. Եւ դու Բեթղահէմ տուն Եփրաթայ, սակաւաւոր իցես լինել ի հազարաւորս Յուդայ, ի քէն ելցէ ինձ լինել իշխան (տ. ելցէ ինձ իշխան) Իսրայէլի, եւ ելք նորա ի սկզբանէ աւուրց աշխարհի: Ագ. Միքէէն կ'առնէ վերջաւորութիւնը, սակայն նա կը շեղի Մատթէոսէն իւր կըճատումով ու յաւելուածով. Մատթ. Բ. 6. Եւ դու Բեթղահէմ երկիր Յուդայ, ոչինչ կըսես (տ. կըսեր) եւ իշխանս Յուդայ, ի քէն ելցէ ինձ իշխան, որ հովուեսցէ զժողովուրդ իմ զԻսրայէլ:

Գ. 14. Ինձ պարտ է (Զ՝ պիտոյ է) ի քէն մկրտել. Ագ. 204. Տ կը համաձայնի մասամբ Աւետարանի հետ լեզուական տեսակէտէ: Ինձ պիտոյ է ի քէն կնիք առնուլ. Տ 91. այլուր կիսատ թողած է. Ես կարօտ եմ. Տ 96:

Դ. 10. (ամենեցուն զայն զնէր ի մտի, զի) Տեառն Աստուծոյ իւրեանց (Ե մերում) միայն երկիր պապեն (Ե պապեւր, ԱԲ պա-

գանիցեն), եւ նմա միայն սպաս տարցին. Ագ. 407. Համարը խօսքի իմաստին համաձայն դիմաւորած է. միայն «սպաս տարցին» դարձուածքը ուշադրութեան արժանի է. Մատթ. Գ. 10 ունի «պաշտեցես»:

Ե. 13, 14. դուք էք աղ երկրի, եւ լոյս աշխարհի (abd երկրի, դուք [d թէ դուք, a եւ թէ դուք] էք լոյս աշխարհի). Ագ. 356. Ագ. կը կրճատէ Մատթէոսի խօսքը, ինչպէս կրճատած կը գտնենք դայն Տ. ի քով: Լոյս էք դուք աշխարհիս, եւ աղ էք դուք երկրիս. Տ 56. բայց Ագ. կը հետեւի Չ. ի՝ երկրի — աշխարհի բառախաղով:

Ե. 19. որ ակործելով սպասաւորէ ամենեցուն մեծ կոչեցի յարքայութեան երկնից. Փարս. 80. Մ կը խօսի պատուիրաններու պահպանութեան մասին. Իսկ որ արասցէ եւ ուսուցցէ, նա մեծ կոչեցի յարքայութեան երկնից. Ե. 19: Փարս. ըստ կամի փոփոխեր է:

Ե. 28. որ հայի ի կին մարդ ի պատնառս ցանկութեան՝ անդէն շնացաւ ընդ նմա ի սրտի իւրում. Փարս. 191. Եզնիկ աւելի կը մերձենայ Չ. ի՝ Որ հայի ի կին մարդ առ ի ցանկանալոյ, անդէն շնացաւ ի սրտի իւրում. Եզն. 316. Եզնիկին կը պակսի առարկան, զոր ունի Չ. «առ ի ցանկանալոյ նմա» եւ «շնացաւ ընդ նմա», բայց չունին երկրորդը՝ *lou nos H⁷⁶*. մինչ *Syr^{sin} Syr^{cur}* ունին՝ հայի ի կին եւ ցանկայ նմա: Փարս. ուրեմն աւելի մեկնողական ձևով յառաջ կը բերէ: Հաւանաբար այդ ընթերցումը դարձեալ հնագոյն բնագիր մը կ'ենթադրէ, վասն զի Կոչումն Ընծայութեան գրեթէ բառացի կը համաձայնի Փարս. պեղոյն, թէեւ յոյն բնագիրը կրկին սովորական ընթերցումը կը կրէ (տ. Reischl, *Cyr. Hier. op.*, p. 56): Հայ թարգմանիչը կը գնէ. Որ հայեցի ի կին մարդ ի պատնառս ցանկութեան՝ անդէն իսկ շնացաւ ի սրտի իւրում. Կոչումն, 239:

Ե. 45. ծագէ դարեգակն իւր ի վերայ բարեաց եւ չարաց, եւ անէ անձրեւ ի վերայ արդարոց եւ մեղաւորաց, զի լիջիք դուք որդիք բարեբարք չօրն ձերոց բարեբարի. Ագ. 308. էջ 50 երկրորդ դէմքով ըսած էր. «զի ծագես դարեգակն քո ի վերայ չարաց (oabd^u չարեաց) եւ բարեաց, եւ անես անձրեւ ի վերայ արդարոց եւ մեղաւորաց»: Այս երկու համարներն ալ կազմուած են Մ. ի վրայէն, մասամբ կրճատելով ու շրջելով. Մ. 45 կ'ըսէ. զի եղիջիք որդիք չօր ձերոց որ

յերկինսն է: Ագ. կ'աւելցնէ՝ բարեբարք բարեբարի իմաստին համաձայն, եթէ առանձին աղբիւր մը չի ներկայացներ:

Չ. 12. թող մեզ զպարտիս մեր ըստ մեր քողովայ մերոց պարտապանաց. Փարս. 27. Փարսկեցի այսպէս ըսել կուտայ «խախապագ». Չ՝ որպէս եւ մեք քողովայ, ինչպէս յոյնն ու ասորին. կարելի՞ է արդեօք մտածել որ Ղաղար Փարսկեցի չգիտնար ամենօրեայ աղօթքին բանաձեւը, եթէ իր ժամանակ կը գործածուէր Չ. ի բնագիրը: Յատկանշական է, որ նաեւ Չգօն ըսել կուտայ. Թող մեզ զմեզս մեր, զի եւ մեք քողովայ մեր պարտապանաց. սոյ. Հոռոմ. 36: Տ. ի Համաբարբառը հաւանաբար բաւական շփոթ մթնոլորտ մը ստեղծած պիտի ըլլար նաեւ հայ ժողովրդի քով, մինչեւ որ Աւետարանի խօսքերը իրենց կաղապարով թափուէին անոր յիշողութեան մէջ: Այս տեսակէտէ Փարս. լոյն կոչումը անցման փուլ մը պիտի ներկայացնէ:

Ի. 13, 14 մտէք ընդ դուռն նեղ, զի նեղ է դուռն, որ հանէ ի բարիս, եւ անձուկ է ճանապարհն, որ տանի ի կեանսն յաւիտենից. Ագ. 306. կ'երեւայ ազատ յառաջընթացին մըն է Մ. Ի, 13—14էն. Ագ. Աւետարանի պատկերները՝ դուռն, ճանապարհ՝ համազօր գաղափարներու կը դարգացնէ, մինչ Մ. կը գոհանայ մէկ խօսքով՝ «անձուկ է դուռնն եւ նեղ ճանապարհն, որ տանի ի կեանս». Տ ունի միայն «դուռն է նեղ». Տ. 240:

Լ. 17. նա զհիւանդութիւնս մեր բարձցէ (b բառնայ). Ագ. 223. Եսայի, ԾԳ. 4. նա զմեզս մեր բառնայ. իսկ Մ. ունի՝ նա զհիւանդութիւնս մեր վերացոյց, եւ զցաւս մեր երարձ:

Թ. 11. ընդէ՞ր վարդապետն ձեր խառն ընդ մեղաւորս եւ ընդ մաքսաւորս ուտէ եւ ըմպէ. Փարս. 189. ազատ յառաջընթացին մը Մատթէոսէն, յաւելեալ՝ խառն. Չ ընդէր ընդ մաքսաւորս եւ ընդ մեղաւորս ուտէ վարդապետն ձեր:

Թ. 13, ԺԲ. 7. զողորմութիւն կամիմ քան զպատարագս (ad զպատարագ). Ագ. 223. Հին Կտակարանէն ուրիշ խօսք մը, ուր Ագ. դարձեալ կը խոտորի. Ովսէ, 2. 6. զողորմութիւն կամիմ եւ ոչ զպատարագ. Մ. ունի՝ զողորմութիւն կամիմ եւ ոչ զգոհ. Թ. 13, ԺԲ. 7 (տ. զգոհ). սակայն ունին զայն վրական եւ սահիղական թարգմանութիւնները, եւ Եփրեմ Ովսէի մեկնութեան մէջ կը գնէ «բարեգործութիւն կամիմ քան զգոհ» (Sancti

Ephraemi Syr. opera omnia, II t. syr., p. 241. Assemani լս. համարը կը զետեղէ, առանց բառացի թարգմանելու. եւ սակայն ասորական Աստուածաշունչը (Լոնդոն 1823) յիշեալ տեղը կը գնէ «եւ ոչ զգոհ»: Արդեօք Եփրեմ Տատիանէ ազդեցութիւն մը չի՞ ցուցներ, որ մինչեւ Հին Կտակարանի գործածուած տեղիքներուն անդրադառնար: Եփրեմի մարգարէութեանց մեկնութիւնը չէ հասած հայերէն:

Ժ. 37. որ սիրէ զկիմ եւ գորդիս առաւել քան զիս՝ չէ ինձ արժանի. Փարս. 51. Չ եւ համեմատական հրատարակութիւնները չունին՝ զկիմ եւ գորդիս. Փարս. թերեւս կ'ազդուի Ղուկասէն. ոչ ոք է որ եթող գտունս... կամ զկիմ կամ գորդիս. ԺԼ. 29:

Ժ. 40. եթէ զիս սիրեցին, ապա զձեզ սիրեցեն, եթէ զիս ընկալան, ապա եւ զձեզ ընդունին. ապա թէ զիս հալածեցին, եւ զձեզ հալածեն, եթէ զիս ատեցին, եւ զձեզ ատեն, եւ եթէ զիս, որ տանուէր էի, Բէեղղերուզ կարդացին, ո՞րչափ եւս առաւել զձեզ եւ զընտանիս իմ. Փարս. 189. Այս տեղիքը շատ բացորոշ է, որ Փարս. յիշողութեանէ յառաջ կը բերէ. հոն ձուլուած են Մատթ. Ժ. 25, 40. Յովհ. ԺԵ. 18, 20:

ԺԱ. 10. հրեշտակ իմ երթիցէ առաջի քո պատրաստել զճանապարհս քո. Ագ. 164—165. Մաղաքիս, Գ. 1. ահա ես առաքեմ զհրեշտակ իմ, եւ տեսցէ զճանապարհս իմ (տ. չիք՝ իմ) առաջի իմ: Մ. ԺԱ. 10. ահա ես առաքեցից զհրեշտակ իմ առաջի երեսաց քոց, որ պատրաստեցէ զճանապարհս քո. Մրկ. Ա. 2 (առաքեմ... հանդերձեցէ), Ղուկ. Ի. 27 (առաքեմ... յարդարեաց զճանապարհ): Ագ. ազատ տուած կ'երեւայ այս մարգարէութիւնը. Եփրեմ (Opera omnia, II, p. 314) կը գործածէ հաւատարմօրէն Մաղաքիայի խօսքը. համեմատական հրատարակութիւններն ալ խոտորումներ չեն նշանակեր:

ԺԲ. 18. դա է որդի իմ միածին, հաճեցուցիչ անձին իմոյ, եղից զողի իմ ի վերայ դորա (ԱԲ նորա). Ագ. 211. Եսայեայ խօսքն է՝ Իսրայէլ ընտրեալ իմ զոր ընկալաւ անձն իմ. ետու զողի իմ ի վերայ նորա եւ իրաւունս հեթանոսաց հանցէ. Ես. ԽԲ. 1. Մ. կը գնէ՝ «հա մանուկ իմ զոր ընտրեցի եւ սիրելի իմ, ընդ որ հաճեցաւ անձն իմ. եղից զողի իմ ի վերայ նորա եւ իրաւունս հեթանոսաց պատմեացէ. Մ. ԺԲ. 18: Ագ. երկուքն ալ կը շեղի իւր համառոտութեամբն ու բառերու ընտրանքով. իրեն մերձ կը թուի դարձեալ

Եփրեմ Եսայեայ մեկնութեան մէջ, ասորեւրէն ընտրին թարգմանութիւնն է «Ահա դա է որդի իմ եւ սիրելի, ընդ որ հաճեցաւ անձն իմ. ետու զողի իմ ի վերայ նորա» (Opera omnia, II, p. 90): Անցողակի ըսէինք որ Մ. ԺԲ. 18 «եւ» սիրելի բառին առջեւ՝ ունի *Syr^{cur}. Soden, Nestle* չեն գներ այս տարբերակը յոյն ձեռագիրներու մէջ:

ԺԲ. 49. սոքա են իմ *fnpf* եւ եղբարք, որ անեն զկամս չօր իմոյ, որ յերկինս է. Ագ. 298. ազատ յառաջընթացին մը, ուր նկատելի է յոգնակի ձեւը. *Syr^{sin}* եւ *Syr^{cur}* ունին «մայր իմ եւ *fnpf* իմ եւ եղբայր իմ»:

ԺԼ. 3. եթէ ոչ դարձիք եւ լինիջիք իրբեւ զմանուկս զայս (b մանկալից զայդ) ոչ կարէք մտանել յարքայութիւն Աստուծոյ. Ագ. 221. իբրեւ զմանկտի, ոչ մտանիցէք յարքայութիւն երկնից. Մ. ԺԼ. 3. արքայութիւն Աստուծոյ Մրկ. Ժ. 15. Ագ. թերեւս կ'ազդուի Մրկ. Էն, որուն սակայն հաւատարիմ չէ. «զմանկտի» ցուցականով կը գործածեն Ս. Հայրեր (Tischendorf). *Syr^{cur}* ունի «իբրեւ զմի ի մանկանցս յայտցանէ»: Եւ սակայն Չգօն կը կարդայ. Եթէ ոչ դարձիք եւ լինիջիք իբրեւ զմանկտիս այս, ոչ մտայիք յարքայութիւն երկնից. Չգօն, Հոռոմ 1756, էջ 341:

ԺԼ. 19—20. ուր իցեն երկու եւ երեք ժողովեալ յանուն իմ, ամենայն զոր ինչ եւ ինդրեացեն ի չօրէ իմմէ տացի նոցա. Փարս. 21. Յեղաշրջած է Փարս. նախադասութիւնը. Չ՝ վասն ամենայն իրաց, զինչ եւ ինդրեացեն եղիցի նոցա ի չօրէ իմմէ, որ յերկինսն է. զի ուր իցեն երկու կամ երեք ժողովեալ յանուն իմ, անդ եմ ես ի մէջ նոցա. Մատթ. ԺԼ. 19—20: Փարս. ազատ յառաջընթացին մը կը թուի ընել:

ԺԹ. 5. վասն այսորիկ թողցէ այր զհայր իւր եւ զմայր իւր, եւ յարեացի ի կին իւր եւ եղիցին երկուքին ի մարմին մի. Ագ. 144. գիայր իւր ունի Չ իբր տարբերակ, իւր կ'աւելցնեն հայր եւ մայր բառերէն ետք *la¹⁶⁸ H⁸³* են: Ագ. ի յատկանշական է յարեացի բառը: Եզնիկ եւս յառաջ կը բերէ սոյն համարը (էջ 81, 288):

ԺԹ. 29. որ թողցէ զբնակութիւն (adԱԲՉ զբնակութիւնս) իւր վասն անուան իմոյ ի միւսանգամ զալտեան իմում զկեանս յաւիտեական ժառանգեցուցից (ԱԲԳՉ ժառանգեցուցանեմ) նմա. Ագ. 84. Ագ. Մ. էն շատ կը խոտորի հոս, ոչ նուազ Մրկ. էն (Ժ. 29)

և Դուրի. 29) . Մ. ունի «եւ ամենայն սր ոք (տ. ոք որ) եթող զտուն կամ զեղբարս կամ զքորս կամ զհայր կամ զմայր կամ զկին կամ զորդիս կամ զազարակս վասն անուան իմոյ՝ հարիւրապատիկ առցէ եւ զկեանան յաւիտենականս ժառանգեսցէ . Մ. ԺԹ. 29. «զտուն կամ զեղբարս» (յտկ. զտունս) բառակարգը կը կրեն K H82c 17a: Ադ. ի «զընակութիւն(ս) . . . ի միւսանգամ զարտեան իմում . . . ժառանգեսցուցից» տարբերակները նշանակալից են:

ԻԱ. 19. յայտնեալ է թէն պտուղ ոք մի կերիցէ. Ադ. 338. մի այսուհետեւ ի թէն պտուղ եղիցի (տ. ելցէ) յաւիտեան. Մ. ԻԱ. 19. Soden, Tischendorf, Nestle եւն չունին Ադ. ի ընթերցուածը, որ թերեւս ազատ յառաջընթացութիւն է:

ԻԲ. 4. զպարարակ իմ զենեալ է, եւ զճաշ իմ պատրաստեալ է. Ադ. 48. նոյնպէս ազատ յառաջընթացութիւն:

ԻԲ. 42—45. որպէս ասէք (add դուք ԱԲ) զԲրիտոս ուրդի Դաւթի, զորմէ Դաւթ իսկ նշանակեաց Հոգևոյն սրբով թէ ասաց Տէր ցՏէր իմ, նիստ ընդ աջմէ իմմէ. եւ արդ զիմ րդ իցէ որդի Դաւթի. Ադ. 224. Ադ. կը շեղի թէ Մ. Էն, թէ Մ. Բ. Էն (ԺԲ. 35—37), եւ թէ Դուրի. 29 (Ի. 41—44). ազատ խմբագրութիւն մը կը թուի ըլլալ. նշանակելի է սակայն «սրբով» յաւելուածը, մինչ Մ կը կարգայ «Հոգևոյն» միայն. Մ. Բ. ԺԲ. 36 ունի զայն, ինչպէս նաեւ թի՛ Syrcur:

ԻԷ. 24, Դուրի. ԻԳ. 14. անպարտ եմ ես յարենէ առնդ, զի ոչինչ գտի ի դմա վրաս արժանի մահու. դուք ասէք եւ ըստ ձեր օրինաց դատեցարուք. Փարպ. 189. Փարպ. կը փոփոխէ ու կ'ընդհիւսէ վերեւ գրուած տեղիքները. Մատթ. ունի քաւեալ փի. անպարտ. արդարոյդ արդարիկ փի. առնդ եւն: Նմանութեան պատահական եզր կ'ընծայէ հայերէն Կոչումն Ընծայութեան շեղելով յոյնէն. Արդար եմ ես յարենէ առնդ այդորիկ արդարոյ. Կոչ. 238: Չգալի է միաժամանակ Փարպ. եւ Կոչման միջեւ անջրպետը, որ համարութեան մէջ մեծ զգուշութիւն կը պարտադրէ մեզի:

ԻԸ. 4. խոռովեալ պահապանացն եւ եղեալ հանդիպման մեռելոց. Ադ. 239. եւ յահէ անտի նորա խոռովեացն պահապանքն եւ եղեն իբրեւ զմեռեալ (տ. զմեռեալս). Մ. ԻԸ. 4:

Մ. Բ. 18. ընդէր աշակերտքն Յովհաննու եւ Փարիսեցիքն պահեն եւ քո աշա-

կերտին (2 աշակերտքը) խառն ուտեն (2 ոչ պահեն). Փարպ. 189. «խառն ուտեն» մեկնողական պիտի ըլլայ Փարպեցւոյ կողմէ՝ համադրո չպահելու:

Ը. 36, 37. Մատթ. ԺԶ. 26. զինչ օղուտ է մարդոյ թէ (2 եթէ) զաշխարհ ամենայն շահեսցի եւ զանձն իւր կորուսցէ (2 տուժեսցի) եւ կամ զինչ տացէ մարդ փրկանս ընդ անձին իւրոյ. Փարպ. 59. վերջաւորութիւնը Մատթէոսէն է (չիք եւ). «կորուսցէ» ապահով Դուրի. Թ. 25 համարի ազգեցնութիւնն է՝ զանձն իւր կորուսցէ կամ տուժեսցի:

Թ. 49. ամենայն ոք հուրը յաղեսցի. Ադ. 352. Մ. ունի «ամենայն ինչ հրով յ.» յուն. πᾶς. Syr^{sin} ܐܠ ܘܥܘ (ամենայն ոք):

Դուրի. Ա. 72—75. յիշեաց զերզումն, զոր երզուաւ Արրահամու հօր մերում, տալ մեզ առանց երկիւղի զփրկութիւն (ԱԲ փրկութիւն) ի թշնամեաց մերոց եւ ի ձեռաց ամենայն ատելեաց մերոց. պաշտել զնա սրբութեամբ (ԱԲ զնա ստուգութեամբ) եւ արդարութեամբ. Ադ. 205. Ժամագիրքը՝ յիշել զկտակարանս սրբութեան իւրոյ. զերզումն զոր երզուաւ Արրահամու հօր մերոյ տալ մեզ առանց երկիւղի զփրկութիւն ի թշնամեաց մերոց. պաշտել զնա սրբութեամբ եւ արդարութեամբ առաջի նորա զամենայն աւուրս կենաց մերոց. մինչ Դուրի. Ա. 72—73 ունի՝ յիշել զուխտն իւր սուրբ. զերզումն (տ. զերզումն), զոր երզուաւ Արրահամու հօր մերում տալ մեզ առանց երկիւղի ի ձեռաց թշնամեաց (տ. մերոց) փրկեալս. պաշտել զնա սրբութեամբ եւ արդարութեամբ առաջի նորա զամենայն աւուրս կենաց մերոց: Զ. ի ընթերցումը կը համաձայնի յունարէնի հետ καὶ μνηστῆραι διαθήκης ἀγίας αὐτοῦ, ὄρχον, ὄν ἄμοσεν πρὸς Ἀβραὰμ τὸν πατέρα ἡμῶν, τοῦ δοῦναι ἡμῖν ἀφ' ὁβωσ ἐκ χειρὸς ἐχθρῶν ῥυσθέντας λατρεύειν αὐτῷ, ἐν ὁσιότητι καὶ δικαιοσύνη ἐνώπιον αὐτοῦ πάσας τὰς ἡμέρας ἡμῶν. Հայերէնը կը յաւելու (զամենայն աւուրս) «կենաց մերոց» զոր ունին Koridethi, Syr^{sin} եւն: Ադ. եւ Ժամագիրքը կը շեղին մեծ չափով Աւետարանի խօսքերէն. եւ կը ցուցնեն սերտ աղերս մը իրարու հետ. ունի՞ն արդեօք հասարակաց աղբիւր մը. յունարէն ձեռագիրը չի յիշատակուիր, որ ներկայացնէ Ադ. ի կամ Ժամագրքի ընթերցուածը. Syr^{sin} եւ Պեշիտոս քանի մը աղերսներ կը ցուցնեն նմանութեան, սակայն իրենց ամբողջութեան մէջ յունարէնը կը ներկայացնեն: Syr^{sin} ունի՛

զի տացէ մեզ զի առանց երկիւղի ապրեսցուք ի ձեռաց թշնամեաց մերոց, զի պաշտեսցուք առաջի նորա սրբութեամբ եւ արդարութեամբ զամենայն աւուրս կենաց մերոց. մինչ Պեշիտոս կը կարգայ աւելի յունարէնին մերձեանալով. զի տացէ մեզ զի փրկեսցուք ի ձեռաց թշնամեաց մերոց եւ առանց երկիւղի պաշտեսցուք առաջի նորա: Նմանութեան գլխաւոր եզր երկու նախադասութիւններու վերածելն է. Ադ. կամ Ժամագիրքը միեւնոյն դարձուածքին կը դիմեն հայացնելու համար յունարէն՝ անակաւոր բնուէտը հայցական տէր լային. յոյն բնագրի բառացի թարգմանութիւնն է. «եւ յիշել իւր սուրբ ուխտը (կամ կտակարանը), երզումը, զոր երզուաւ Արրահամին՝ մեր հօր, տալ մեզի՝ անվախ՝ թշնամիներու ձեռքէն փրկուած՝ պաշտել զինքը»: Դուրի. ի «տալ մեզ առանց երկիւղի ի ձեռաց թշնամեաց մերոց փրկեալս» յունարանութիւն է, ուր հայերէնն իւր քերականական կազմէն տուժած է, եւ խօսքին իմաստը մթազնամ: Յիշատակելու արժանի է «եւ»-ին հետ, որ Ադ. ի քով պարզեր է նախադասութիւնը, նաեւ «առանց երկիւղի» կազմութիւնը. յունարէնի համաձայն պիտի սպասէինք մենք անանցեալ մը՝ աներկիւղ: Աւելցնենք նաեւ, որ Ադ. ի եւ Ժամագրքի մէջ նախադասութիւնները յեղաշրջուած են. եւ հաւանական է որ հնագոյն մէկ աղբիւրի վրայ յեցած ըլլան, թերեւս Տատիանի:

Զ. 26. վայ իցէ ձեզ, յորժամ բարի ստիցեն զձէնը մարդիկ. Ադ. 106. «մարդիկ» բառին առջեւ «ամենայն» չունին նաեւ. K H 1a եւն:

Ժ. 22. Ոչ ոք զիտէ զՀայր, եթէ ոչ Որդի, որպէս եւ զՈրդի ոչ ոք զԻտէ՝ եթէ ոչ Հայր. Ադ. 210: Զ. եւ ոչ ոք զիտէ թէ ով է Որդի, եթէ ոչ Հայր, եւ ոչ Հայր (տ. եւ ոչ զՀայր ոք զիտէ), եթէ ոչ Որդի եւ ում կամիցի Որդին յայտնել. Դուրի. Ժ. 22. Ադ. կրկին կը կրճատէ Աւետարանը. նոյնպէս համառօտուած կը գտնենք այս խօսքը նաեւ Տ. ի քով, որ սակայն Մատթէոսէն յառաջընթացութիւն կ'ընէ. Ոչ ոք Բանաչէ զՀայր, եթէ ոչ Որդի, եւ ոչ Որդի, եթէ ոչ Հայր. Տ. 108. Մատթ. ունի՛ Եւ ոչ ոք եթէ ոչ Հայր. Տ. 108. Մատթ. ունի՛ Եւ ոչ ոք Բանաչէ զՈրդի՝ եթէ ոչ Հայր, եւ ոչ զՀայր ոք ճանաչէ՝ եթէ ոչ Որդի. . . Մատթ. ԺԱ. 27:

Ժ. 23, 24. Երանի է աշաց ձերոց, զոր տեսանէք, եւ ականջաց ձերոց, զոր լսէք. զի բազում մարդարէք եւ արդարք եւ թագաւորք (ԱԲ օմ եւ թագաւորք) ցանկացան տե-

սանել զոր տեսանէք եւ ոչ տեսին, եւ լսել, զոր լսէք, եւ ոչ լուան. Ադ. 174. Ադ. հոս կրճատելով կը համարէ Մատթ. եւ Դուրի. Մատթ. կը կարգայ՝ բայց ձեր երանի է աշաց, զի տեսանեն, եւ ակնջաց ձերոց, զի լսեն: Ամեն ասեմ ձեզ, զի բազում մարդարէք եւ արդարք ցանկացան տեսանել, զոր տեսանէք, եւ ոչ տեսին, եւ լսել զոր լսէք, եւ ոչ լուան. Մ. ԺԳ. 16—17: Դուրի. (Ժ. 23—24) ունի՛ Երանի աշաց, որ տեսանիցեն (տ. տեսանեն) զոր տեսանէք. ասեմ ձեզ, զի բազում մարդարէք եւ թագաւորք կամեցան տեսանել զոր դուք տեսանէք եւ ոչ տեսին, եւ լսել, զոր լսէք, եւ ոչ լուան (տ. ոչ կարացին տեսանել, եւ լսել զոր լուայք եւ ոչ լուան):

ԺԲ. 10. որ հայհոյեսցէ զՀոգին սուրբ մի. թողցի նմա մի յայսմ աշխարհի եւ մի ի Կանդերձելումն. Փարպ. 191. Զ. բայց որ զՀոգին սուրբ հայհոյիցէ (տ. հայհոյեսցէ) մի թողցի նմա: Փարպեցւոյն յաւելուածը կը կրեն լաճ⁵ af c (Soden) միայն:

ԺԶ. 31. Թէ Մովսիսի եւ մարգարէիցն ոչ լուիցեն, ապա թէ եւ (d եւ թէ) ի մեռելոց ոք երթայ առ նոսա՝ ոչ լսեն. Ադ. 241. Զ վերջաւորութեան կը կարգայ՝ «եւ ոչ թէ ի մեռելոց ոք յառնիցէ հաւանեսցին (տ. հաւատացեն)». Ադ. յայտնապէս կը խոտորի Զ. 25. Եփրեմ իւր մեկնութեան մէջ՝ սկիզբը միայն կը յիշատակէ այս համարին, որ սակայն Զ. ին հետ բառական նոյնութիւն կը ցուցնէ. Եթէ Մովսիսի եւ մարգարէիցն ոչ լսեն. Տ. 161. Զ. ոչ լսեն, տ. ոչ լուիցեն. այս երկու ընթերցումներն ալ կը կրեն յունարէն խոմբերը. Soden կը զնէ ἀποῦσισιν, իբր տարբերակ՝ αποῦσισιν (la¹⁸³ եւն), ինչպէս նաեւ հաւանեսցին πιστοῦσισιν (Soden) եւ հաւատացեն πιστευσουσιν (S H⁰¹⁴ լաճ⁵): Ադ. ի խոտորումները կարեւոր են. նա կը զնէ «ապա թէ եւ» մինչ Զ յոյնին համաձայն՝ կը թարգմանէ՝ «եւ ոչ թէ» οὐδὲ ἐάν. դարձեալ՝ «ի մեռելոց ոք երթայ առ նոսա՝ ոչ լսեն». «երթայ» կը կարգան լο¹²²⁶ a ff² Syr^{sin}, մինչ «ոչ լսեն» ունին Պաղեստինեան ձառոյցը եւ A^δ. Թերեւս այս տեղ ալ Ադ. ի աղբիւր է Տ, կամ նա ազատ յառաջընթացութիւն մը կ'ընէ ինչպէս ստէպ. ամէն պարագային Զ. ի հետ աղերս չի ցուցներ:

ԺԷ. 10. յորժամ զամենայն արդարութիւնս կատարեցէք՝ ասասլիք եթէ ծառայք անպիտանք եմք. Փարպ. 187, 182. Զ. յոր-

ժամ առնիցէք զամենայն հրամայեալսն ձեզ
աստաջիք եթէ եւն. կ'երեւայ Փարս. մեկնո-
ղական կերպով յառաջ կը բերէ:

ԻԳ. 46. Ի ձեռս քո դնեմ զհոգի (abd
qogh) իմ. Ագ. 237. Ղուկ. Ի ձեռս քո աւան-
դեմ զհոգի իմ (տ. զոգիս). Ղուկ. ԻԳ. 46.
Տ ունի այս նախադասութիւնը, որ սակայն
բառացի կը կրկնէ Սաղմ. Լ. 6. Ի ձեռս քո
յանձն առնեմ զհոգի իմ. Տ 232. Ագ. ի «դնեմ»
ձեռք թերեւս ասորական ազդեցութիւն է.
Երեք ասորի թարգմանութիւններն ալ կը
կարգան պարզապէս Խ Խ = դնեմ, մինչ
յոյնը παρατίθεμαι, տ. παραθησομαι.

ԻԳ. 49—51. նստարուք յերուսաղէմ, եւ
ես առաքեցիք զաւետիս հօր իմոյ Ի ձեզ... եւ
ամբարձեալ զձեռս իւր օրհնեաց զնոսա եւ
ընդ օրհնելն՝ վերացաւ յերկինս. Ագ. 246.
Շեղումը մեծ է Ղուկ. էն, որ կը կարգայ՝ Եւ
ահա ես առաքեմ զաւետիս Հօր իմոյ Ի ձեզ
եւ դուք նստարուք Ի քաղաքիս յերուսաղէմ,
մինչեւ զգեցուցուք զօրութիւն Ի բարձանց:
Եհան զնոսա մինչեւ Ի Բեթանիա եւ ամբար-
ձեալ զձեռս իւր՝ օրհնեաց զնոսա, եւ եղև
յօրհնելն նորա զնոսա՝ մեկնեցաւ Ի նոցանէ
եւ վերանայր յերկինս: Ագ. կը կրճատէ ու
կը տեղափոխէ թերեւս կ'ազդուի նա Գործ-
քէն. Ա. 4. պատուէր տայր նոցա՝ յերուսա-
ղէմէ մի մեկնել, այլ սպասել աւետեացն:
Ամէն պարագային այս տեղափոխման նմա-
նութիւն մըն ունի Տ.՝ Բայց դուք կայէք
մնացէք յերուսաղէմ մինչեւ ընկալիք զաւե-
տիս Հօր իմոյ. Տ 249. մինչ արար. Տ ունի
vos autem manete in civitate Jerusalem,
quo ad usque virtute induamini ex alto. Ciasca,
p. 98. Այս խօսքն իսկ պայծառ կը ցուցնէ
թէ արար. Տ հիմնական բարեփոխման են-
թարկուեր է. մինչ Եփրեմի մեկնութեան
տեղիքները աւելի հարազատ կը ներկայաց-
նեն իրենց ազդերը:

Յովհ. Ա. 15. սա է, զորմէ եսն ասէի, որ
զկնի իմ գայ (ԱԲէ գայր)՝ առաջի իմ եղև,
զի նախ նա իսկ էր առաջին (a իսկ յառաջ
էր, b զի նախ իսկ առաջի էր), զի ի լրու-
թենէ անտի նորա մեք ամենեքեան առաք
չնորհս (ab չունին չնորհս). Ագ. 208. Յովհ.
ունի այս խնդրական տեղս որ «որ զկնի իմ
գալոցն էր, առաջի իմ եղև, զի նախ քան
զիս էր, զի ի լրութենէ անտի նորա եւն»:
Ագ. ի «առաջին» բառը թերեւս կ'ենթադրէ
սխալ հասկացողութիւն մը յունարէնը՝ πρῶ-

τός, կամ ասորերէնէ առաջ (առաջի իմ),
եւ Եսթ (առաջին):

Գ. 14. որպէս Մովսէս կախեաց զօձն
յանապատին՝ այնպէս կախել պարտ է որդւոյ
մարդոյ. Ագ. 225. Չ՝ որպէս Մովսէս բար-
ձրացայց զօձն յանապատին, նոյնպէս բար-
ձրանալ պարտ է որդւոյ մարդոյ. Յովհ.
Գ. 14. Ագ. ի կախել-կախեալ տարբերակը
չի հանդիպիր համեմատական հրատարակու-
թեանց մէջ. Տատիան իսկ կը գործածէ Աւե-
տարանչին ասութիւնը. Որպէս Մովսէս բար-
ձրացայց զօձն յանապատի, այսպէս բարձրա-
նայ Որդի մարդոյ. Տ 210. նոյնը էջ 174, վեր-
ջաւորութիւնը՝ սոյնպէս բարձրանալ պարտ
է Որդւոյ մարդոյ:

Գ. 15, 16. զի որ միանգամ հաւատացէ
Ի նա՝ ընկալցի զկեանսն յաւիտենից. զի այն-
պէս սիրեաց Աստուած զաշխարհ, զի զՈրդին
իւր միածին եղ (adԱԲէ ետ) Ի վերայ նորա,
զի ամենայն, որ հաւատացէ Ի նա՝ մի կո-
րիցէ, այլ ընկալցի զկեանսն յաւիտենականս
(abdԱԲ յաւիտենից). Ագ. 225. Չ՝ զի ամե-
նայն որ հաւատայ Ի նա (տ. մի կորիցէ, այլ)
ընկալցի զկեանսն յաւիտենականս. զի այնպէս
(տ. այնչափ) սիրեաց Աստուած զաշխարհ՝
մինչեւ զՈրդին իւր միածին ետ, զի ամենայն,
որ հաւատայ Ի նա՝ մի կորիցէ, այլ ընկալցի
զկեանսն յաւիտենականս. Յովհ. Գ. 15, 16.
Չ. ի տարբերակը՝ «մի կորիցէ, այլ» կը կրեն
Տ (արար.) K II lu.⁹³ (Յ 038) Syr^{sin}. Ագ.
չունի զայն. «եզ» փխ. «ետ» գրչազրական
սխալ մը պիտի ըլլայ. միւս շեղումները ա-
զատ կառուցման մը երեւոյթը կու տան.
Տ Եփրեմի քով ունի միայն վերջին համարը,
որ շատ կը խոտորի՝ Այսպէս սիրեաց Աս-
տուած զաշխարհ, որպէս եւ զՈրդին իւր
միածին. Տ 236: Ագ. ին պէս կը կարգայ նաև
կոչումն Ընծայութեան, այս անգամ՝ համա-
ձայն յոյն բնագրին (Reischl, p. 296). Այս-
պէս սիրեաց զաշխարհս, զի զՈրդին իւր միա-
ծին ետ. զի որ հաւատացէ Ի նա, մի՛ կո-
րիցէ, այլ ընկալցի նա զկեանս յաւիտենա-
կան. Կոչումն. 18: Այս նմանութիւնը կու
գայ կրկին հաստատելու թէ Չ. ի եւ Ագ. ի
միջեւ խոտորում մը պայման չէ յինքեան ա-
զատ յառաջբերութեան:

Գ. 17, 18. զի ոչ առաքեաց Աստուած
զՈրդի իւր յաշխարհ, զի պատժեցէ զաշ-
խարհ (abdԱԲ պատժեցի աշխարհ), այլ զի
փրկեցէ (b փառաւորեցէ փխ. փրկեցէ)
նա զաշխարհ. որ հաւատայ Ի նա՝ ոչ մտանէ

ի պատիծս դատապարտութեան. իսկ որ ոչն
հաւատայ Ի նա՝ աստատին (a անդատին, ԱԲ
աստէն, b արդէն) իսկ դատապարտեալ է.
քանզի ոչ հաւատաց (ad հաւատաց յանուն,
bԱԲէ հաւատացին նոքա յանուն) միածնի
Որդւոյ Աստուծոյ. Ագ. 225. Կարեւոր խոտո-
րումներն Չ. էն են՝ «զի պատժեցէ զաշխարհ
— պատժեցի աշխարհ», մինչ Չ՝ թէ դա-
տեցի զաշխարհ. յունարէն՝ ἐν ἁ χρίσῳ, ինչ-
պէս եւ ասորականները. պատահական չեմ
կարծեր ըլլայ այս թարգմանութիւնը. ինչ-
պէս վերը տեսանք, նաև Ղուկ. Չ. 37,
թարգմանուած է՝ Մի դատիք զի մի դատի-
ցիք, մի պատժէք եւ ոչ պատժիցիք. յոյնին
համաձայն՝ μὴ καταδικάζετε (մի դատա-
պարտէք) եւն: Միեւնոյն ասումով, քիչ մը
մեկնողական շեշտով, կը դնէ Ագ. ոչ մտանէ
Ի պատիծս դատապարտութեան — Չ՝ ոչ
դատապարտեցի, ուր յոյնն ու ասորական-
ներն ունին՝ «ոչ դատեցի» (οὐ κρίνεσθαι).
ինչպէս յաջորդը՝ դատապարտեալ (Ագ.,
Չ.): Գ. 17. (զՈրդի) իւր կը կարդան Չ. ի,
Ագ. ի հետ Տ (արար.) Յ 038 եւն:

Գ. 19—21. եւ այս եմ դատաստանֆն, զի
լոյս եկն յաշխարհ, եւ մարդիկ սիրեցին զիս-
ւար առաւել զքան զլոյս, զի էին գործք
իւրեանց չարութեամբ (ԱԲ չարութեան). զի
ամենայն, որ զչար գործէ՝ եւ չար (ad զչար)
գտցէ. եւ ատեայ նա զլոյսն եւ ոչ գայ Ի (ԱԲ՝
առ) լոյսն, զի մի յանդիմանեցին գործք
նորա: Իսկ որ առնէ եւ գործէ զճշմարտու-
թիւն՝ գայ նա ի լոյսն, զի յայտնի լինիցին
(adԱԲ լիցին) գործք նորա, թէ Աստուծով
գործեցան. Ագ. 226. Չ. այս իսկ է դատաս-
տան. գործք իւրեանց չարութեան (յունա-
րէնն ու ասորականները՝ չար), ինչպէս ու-
նին ԱԲ ձեռագիրները: Ագ. ի «եւ չար գտցէ»
յատկանշական յաւելումը կը պակսի հա-
մեմատական հրատարակութեանց, նոյնպէս
«եւ գործէ»: Հետաքրքրական է, որ Չ եւ
Ագ. յոյնին է՝ ἢ εἶψὲ կը թարգմանեն «Աստու-
ծով» եւ ոչ «յԱստուած». արդեօք այս ազ-
դեցութիւն մը չէ՞ ասորականներուն, որոնք
կը կարդան՝ Եսթ = յԱստուած եւ Աս-
տուծով:

Գ. 28—29. չեմ ես Գրիստոսն, այլ առա-
քեալ եմ առաջի նորա: Այլ ոյր հարսն է, նա
է փեսայ, եւ որ բարեկամն է փեսային՝ կայ
առ նմա եւ հնազանդի նմա. նաև ուրախ
լինի (t առնի) յուրախութեան նորա, զի գձայն
լսէ զփեսային: Իմ ուրախութիւնս այս լցեալ

եւ կատարեալ է. Ագ. 216: Ագ. 218. տար-
բեր ձեւով յառաջ կը բերէ այս տեղիքը. Ոյր
հարսն է նա է փեսայ, եւ մեք՝ բարեկամք եւ
ծառայք, ըստ հրամանացն ընթանամք. կամք
առ նմա եւ հնազանդիմք նմա, եւ ուրախ
առնիմք (b լինիմք) յուրախութեան նորա,
եւ զձայնն լսեմք փեսային (ԱԲ ընթանամք
կալ առ նմա եւ հնազանդել եւ ուրախ լինիմք
յուրախութեան եւն): Երկու տեղիքներուս
համադրութիւնը կը պատկերացնէ մեր առջեւ
թէ Ագ. ի՛նչ ազատութիւն կը զգար Աւետա-
րանիչներու խօսքերը իւր գաղափարներուն
չլթայելու: Սակայն այդ ազատութեան մէջ
իսկ զգալի է թէ Ագ. ուղեցոյց մ'ունի, որ կը
չեղի Յովհ. էն. Չ կը կրէ «չեմ ես Գրիստոսն»,
այլ թէ առաքեալ առաջի նորա: Որ ունի
հարսն, նա է փեսայ. իսկ բարեկամ փեսային
որ կայ եւ լսէ նմա, ուրախութեամբ ուրախ
լինի վասն ձայնի փեսային. Յովհ. Գ. 28, 29.
Ագ. ուսկի՞ց ունի «կայ առ նմա եւ հնազանդի
նմա», կամ ուրիշ զգեստի տակ «կամք առ
նմա եւ հնազանդիմք նմա». հնազանդի գա-
ղափարը Յովհաննու քով զլսուուն վերջը միայն
կ'երեւայ «որ ոչ հնազանդի Որդւոյ, ոչ տեսցէ
զկեանս». Յովհ. Գ. 36. Soden, Tischendorf,
Merk չունին այս տարբերակը, նոյնպէս եւ
ասորական թարգմանութիւնները: Արար. Տ
կը հետեւի աւետարանին, զլսաւոր տարբե-
րակը ասորականներուն հետ է՝ «ուրախու-
թեամբ մեծաւ», Ciasca, cap. VI, 29:

Գ. 31. Որ Ի վերուստն եկն՝ Ի վերայ է
քան զամենայն. Ագ. 219. Ուրիշ տեղ՝ Որ Ի
վերուստն գայ՝ Ի վեր (ab ի վերոյ) է քան
զամենայն. որ յերկրէ է՝ յերկրէ աստի խօսի.
որ յերկնիցն գայ՝ զոր ինչ լուաւն եւ ետես՝
վկայէ, եւ զվկայութիւն նորա ոք ոչ (b ոչ
ոք) ընդունի. իսկ որ ընդունի զվկայութիւն
նորա՝ ծրարեաց եւ կնքեաց (b կնքեաց եւ
ասէ) զի արդարեւ ճշմարիտ Աստուած է: Չի
որ յԱստուծոյ առաքեցաւ՝ նա զպատգամս
Աստուծոյ խօսի. զի ոչ եթէ չափով տուա
նմա հոգին: Հայր սիրէ զՈրդի, եւ զամե-
նայն ինչ ետ Ի ձեռս նորա: Որ հաւատայ
յՈրդի՝ ընդունի զկեանս յաւիտենից, եւ որ
քերականաւտէ յՈրդւոյ (a եւ որ ոչ հնազանդի
Որդւոյ)՝ ոչ տեսանէ զկեանս յաւիտենից
(a ոչ տեսցէ զկեանսն), այլ բարկութիւն Աս-
տուծոյ Ի վերայ նորա բնակեալ է. Ագ. 216.
վերջին համարը կը գտնենք նաև այսպէս.
Որ հաւատայ յՈրդի՝ ունի (b ընդունի)
զկեանսն յաւիտենական (abdԱԲ յաւիտենից).

որ քերականաւոյ՝ յՈրդւոյ՝ ոչ տեսանի
 զկեանսն յաւիտեանից (abd չունին՝ որ թերա-
 հաւատէ — յաւիտեանից)։ Ագ. 220։ Ընդ-
 զծուած շեղումները զօրաւոր են, եւ գրեթէ
 բառացի կրկնութիւնը հաւանական կը դարձնէ
 որ Ագ. ազատ յառաջբերութիւն մը չ'ըն-
 ծայեր հոս. սակայն ըլլա՛յ լեզուական, ըլլա՛յ
 բովանդակութեան տեսակէտէ կարեւոր տար-
 բերակ մը չի դանուիր համեմատական հրա-
 տարակութեանց մէջ։ Դարձեալ Չգօնն է, որ
 որոշ նմանութիւն կ'ընծայէ Ագ.ի հետ, զէթ
 դադարարի. Յովհ. Գ. 34. կը կարգայ. Ոչ
 եթէ չափով ետ Հայր զՈրդին՝ Որդւոյ իւրում
 (տպ. Հոռոմ, էջ 220)։ Ագ. կրաւորականի կը
 վերածէ ետ — տուաւ, նոյնպէս դերանունի
 կը փոխէ Որդւոյ իւրում — նմա։ Չ.ի շատ
 ընդհանուր կ'արտայայտուի. Չի ոչ եթէ չա-
 փով տայ Աստուած զՀօգին. Մ. Գ. 34։

Ե. 19. Ժ. 37—38. ես ի Հայր, եւ Հայր
 յիս. զինչ տեսանեմ թէ Հայր գործէ՛ զնոյն
 եւ ես գործեմ. զի վասն այնորիկ իսկ եկի,
 զի արարից (b կատարեցից) զկամս Հօր իմոյ
 եւ կատարեցից (b գործեցից) զգործս նորա.
 Ագ. 219։ Նոյն իմաստով յառաջբերութիւն-
 ներ ունի դեռ Ագ. այսպէս՝ Ոչ յանձնէ ինչ
 խօսիմ եւ ոչ յանձնէ ինչ գործեմ, այլ Հայր,
 որ բնակեալն է յիս՝ նա գործէ. Ագ. 230.
 Ես ի Հայր եւ Հայր յիս, եւ որ ետես զիս՝
 ետես զՀայր իմ. Ագ. 367, հմմտ. Յովհ. ԺԴ.
 9, 10. զբանս զոր ես խօսիմ ընդ ձեզ, ոչ եթէ
 յանձնէ ինչ խօսիմ, այլ Հայրն որ յիս բնա-
 կեալ է, նա գործէ զգործսն. Ագ. 365. Տ ունի
 նոյն իմաստով երկու տեղիք. Ես ի Հայր, եւ
 մի եմք. Տ 247. Հայր իմ, որ յիս է, նա
 գործէ զգործս զայս. Տ 159. որոնք սակայն
 առանձին աղերս մը չեն ցուցներ Ագ.ի հետ։

Ը. 48. ոչ ստոյգ ասեմք թէ սամարացի
 ես դու եւ դու գոյ ի քեզ. Փարպ. 189. Չ՝ ո՛չ
 բարեւոյ ասեմք մեք եթէ սամարացի եւն.
 Փարպեցւոյն տարբերակը չկայ այլուր։

Ժ. 16. ես եւ այլ ոչխարք որ ոչ են յայտմ
 գաւթէ. պարտ է եւ զնոսա ածել զի եղիցին
 մի հօտ միոյ հովուի. Փարպ. 56. Ագ. եւս
 ունի թերեւս սոյն տեղիքէն. Այսօր ձայնի
 իմում լուիցէք. Ագ. 308. Չ՝ նա եւ այլ եւս
 ոչխարք են իմ, որ ոչ են յայտմ գաւթէ, եւ
 զայնս (տ. զայն) եւս պարտ է ինձ ածել այսր
 եւ ձայնի իմում լուիցեն, եւ եղիցին մի հօտ
 եւ մի հովու. Յովհ. Ժ. 16. եւ (մի հովու)
 ունին Տ (արար.), լատ. Syr^{sin}։ Փարպեցւոյն
 եւ Ագ.ի շեղումներն անկայստն են եւ թերեւս

արդիւնքն կամայական փոփոխութեան։ Չգօն
 ունի տեղիքս Չ.ի մերձաւոր ոճով. Են իմ
 այլ ոչխարք, եւ զնոսա արժանի է ինձ ածել
 այսր, զի եղիցին մի հօր եւ մի հովու. Չգօն.
 տպ. Հոռոմ, 284։

Ժ. 18. իշխանութիւն ունիմ զնել զանձն
 իմ իմով կամօք, զի դարձեալ միւսանդամ
 առից զնա. Ագ. 190. իմովք կամօք յաւե-
 լուածը չ'երեւար Աւետարաններուն մէջ։

ԺԲ. 24. արդարեւ (d արդարեւ արդա-
 րեւ) ասեմ ձեզ, զի եթէ ոչ հատն ցորենոյ
 յերկիր անկանի եւ մեռանի՝ լոկ միայն հատ
 կայ, բայց ի մեռանիլն՝ բազմապատիկ փա-
 ռաւորի եւ պտղաբերէ տոհմալիւսաւ. Ագ.
 256. «ամէն ամէն» Տ կը թարգմանէ՝ արդա-
 րեւ, Տ 88, «զի եթէ» ունին Տ (արար.), Syr^{sin},
 I⁵⁴¹, անկանի եւ մեռանի Syr^{sin}, մինչ Չ «ան-
 կեալ յերկիր մեռանիցի», իսկ Syr^{sin} կ'ըսէ
 «մեռանիցի յերկիր»։ Համարիս վերջաւորու-
 թիւնը Ագ. մեկնողական ձևով կը թուի յա-
 ռաջ բերել։

ԺԲ. 44, 45. Որ հաւատայ յիս՝ հաւատայ
 յայն, որ առաքեացն զիս, եւ որ տեսանէ զիս,
 զայն տեսանէ, որ առաքեացն զիս. Ագ. 211,
 233. Ագ. կը կրճատէ. Չ կը կարգայ՝ որ հա-
 լատայ յիս, ոչ հաւատայ յիս, այլ յայն, որ
 առաքեացն զիս եւն։

ԺԴ. 16, 17. եւ ես աղաչեցից զՀայր,
 զՀոգին սուրբ գրաբխօսն առաքեցէ առ ձեզ
 զառիւտաւոյնայն, որ խառնեցէ զձեզ յԱս-
 տուածութիւն անդր, որ ի ձեզ բնակեցէ
 մինչեւ յաւիտեանս, գոր ոչ տեսանէ եւ ոչ
 ճանաչէ այս աշխարհ (ԱՖ ոչ տեսանէ աշ-
 խարհս եւ ոչ ճանաչէ). Ագ. 300. դուք ճա-
 նաչէք, զի ի ձեզ բնակեցէ մինչեւ ի յա-
 վիտեան. Ագ. 304։ Հոս եւս խոտորումները
 մեծ են. Ագ. որչափ կ'երեւայ իմաստի հա-
 մաձայն կը ձեւէ Աւետարանի խօսքերը։

ԺԴ. 19—21. ես կենդանի եմ, եւ դուք
 յիս կենդանաւորիք, զի ես ընդ Հօր եւ դուք
 ընդ իս եւ ես ընդ ձեզ (ad ի Հօր իմում եւ
 դուք յիս եւ ես ի ձեզ)։ Չի որ ընդունի
 (abdԱՖ ունի) զպատուիրանս իմ եւ պահէ
 զնոսա՝ նա է, որ սիրէ զիս, եւ սիրեցի ի
 Հօրէ իմմէ եւ ես սիրեցից զնա եւ երեւցու-
 ցից նմա զիս. Ագ. 304. Ուրիշ տեղ կը գրէ՝
 Յայնմ աւուր ծանիջիք թէ ես ի Հայր, եւ
 դուք յիս եւ ես ի ձեզ. Ագ. 371։ «Կենդանաւ-
 օրք» արդեօք անդրադարձութի՞ւն մըն է յու-
 նարէնի՝ «չիսէս»։ Չ ունի՝ «կենդանի լինե-
 լոց էք», բայց ուակի՞ց «յիս (կենդանաւորք)»։

Կը տեսնուի ամբողջ յառաջբերութենէն որ
 Ագ. դարձեալ իւր ազատութիւնը կը գործածէ,
 թէեւ երկրորդ տեղիքը աւելի մերձ է Չ.ին։
 Չգօն, որ առ հասարակ Տ կը գործածէ իւր
 գործքին մէջ այս տեղիքն ունի այսպէս՝ դուք
 յիս իցէք, եւ ես ի ձեզ եմ. Չգօն, էջ 124.
 դուք յիս էք, եւ ես ի ձեզ եմ. անդ, էջ 72.
 Ինչ որ Չ.ին շատ մերձ է։

ԺԴ. 23. ես եւ Հայր իմ եկեացուք եւ
 օթեվանս առ ձեզ կալցուք. Ագ. 300. Չ.ի
 բնագրին աւելի մերձ՝ ունի հետեւեալ տե-
 ղիքը՝ Ես եւ Հայր իմ եկեացուք եւ օթեվանս
 առ նմա (abd առ ձեզ) արացուք (abdԱՖ
 կալցուք). Ագ. 314. «Ես եւ Հայր իմ» տար-
 բերակը կը կրէ ըստ Sodenի I³⁸⁵. Տատիան
 ունէր հաւանաբար ըստ Չգօնի՝ Որ զնայ ի
 պատուիրանս իմ (ի պատուէր իմ եւ պահէ
 զսէրն իմ)՝ առ նա դամք մեք եւ օթեվանս առ
 նմա առնեմք. Չգօն, էջ 132։ Ագ. կը նա-
 խընտրէ «օթեվանս ունեւ» քան «օթեվանս
 առնեւ», որ յունականին համաձայն է. նշան
 մը չէ՞ այս որ կը ձգտի Աւետարանի խօսքերը
 աւելի սովորական ասութեամբ տալ, եթէ
 երբեք մեր թարգմանութիւնն ունէր աչքի
 առնել։

ԺԵ. 15. զամենայն, զոր ասաց ինձ Հայր
 իմ, ես ձեզ ցուցի, զի ես զձեզ ինձ բարեկամս
 գիտեմ. Ագ. 300. գոր միանգամ ասաց ինձ
 Հայր իմ եւ եցոյց՝ ես ձեզ ցուցի. Ագ. 227.
 Ես զձեզ ինձ (ad չունին՝ ինձ) բարեկամս
 գիտեմ. Ագ. 227. Գրեթէ բառացի կրկնու-
 թիւնը այս տեղիքին՝ որ Չ.էն շատ կը շեղի,
 փորձաբար մըն է կրկին, որ Ագ. հաւանա-
 բար չէր կարգար Չ.ին հետ՝ Ոչ եւս կոչեմ
 (տ. կոչեցից) զձեզ ծառայս, զի ծառայն ոչ
 գիտէ զինչ գործէ տէրն նորա, այլ զձեզ կո-
 չեցի (տ. կոչեցից) բարեկամս, զի զամենայն
 գոր լուայ ի Հօրէ իմմէ՝ ծանուցի ձեզ. Յովհ.
 ԺԵ. 15. Ագ.ի տուած ընթերցումները չկան
 համեմատական հրատարակութիւններու մէջ։
 Տ թերեւս կը կարգար Չգօնի հետ. Բարեկամ
 եւ սիրելի կոչեցի զձեզ. տպ. Հոռոմ, 8. սա-
 կայն ասպհով չէ, քանի որ ոչ նուազ Եփրեմի
 Համարարբառի Մեկնութեան կոչումներն ու
 Չգօնի յառաջբերութիւնները կը խոտորին
 իրարմէ. մանաւանդ որ այս տեղիքս Չգօն
 աւելի համառօտ ձևով ալ կը յիշատակը.
 Կոչեցի զձեզ բարեկամս. տպ. Հոռոմ. 373։

ԺԵ. 22, 24. իմ եթէ չէր եկեալ եւ խօ-
 սեցեալ ընդ նոսա՝ մեզ ինչ ոչ գոյր նոցա.
 Բայց արդ չիք պատճառք վասն մեզայ

իւրեանց, զի տեսին զգործս իմ, գոր այլ ոչ
 ոք գործեաց եւ ատեցին զիս եւ զՀայր իմ.
 Ագ. 246. Ագ. կը համառօտէ ու կը փոփոխէ.
 նա ՉՅրդ համարը լիովին կը լուէ։

ԺԶ. 7. ես երթամ եւ զմխիթարիչն առա-
 քեմ առ ձեզ, որ եկեալ մխիթարեացէ զսիրտս
 ձեր. զի նա զիս փառաւոր առնէ, զի յինչն
 առնու եւ պատմեացէ ձեզ. Ագ. 342. երթամ
 եւ առաքեմ (b առ ձեզ) զմխիթարիչն, որ եկեալ
 մխիթարեացէ զսիրտեալսդ վասն իմ. Ագ.
 227. Ագ. ազատ յառաջբերութիւն կ'ընէ հոս՝
 ուղեցոյց ունենալով Յովհ.։ Տ կը կարգայ՝
 Ահաւասիկ առաքեմ ես առ ձեզ գրաբխամս (!)
 Տ 206. որ սակայն գրչադրական սխալ է
 յայտնի՝ ՉՖԱՐԵՆԱՒՍ = ՉՖԱՐԵԿԱՄՍ. Եփրեմ
 կը մեկնէ՝ «եւ յայտ առնէ վասն անձին իւրոյ՝
 թէ բարխսու է՝ յայնմիկ զի ասաց թէ միւս
 եւս բարխսու առաքեմ առ ձեզ, այսինքն՝
 մխիթարիչ»։ Տ 206 (Aucher-Moesinger, p. 225,
 չէ յիշատակուած այս աղաւաղումը)։ Տ կը
 շարունակէ «լաւ իցէ ձեզ թէ ես երթայց, զի
 եթէ ես ոչ երթամ, բարխսուսն ոչ զայ առ
 ձեզ, եւ ամենայն քննարարութիւն զձեզ ոչ քն-
 նաչէ». Տ 206. Ընդգծեալ յաւելուածը Zahn
 (Zur Geschichte, S. 207—208), Համարար-
 բառի մաս չի համարիր։ Չ՝ լաւ է ձեզ, եթէ
 ես երթամ, զի եթէ ես ոչ երթայց՝ մխիթա-
 րիչն ոչ զայ առ ձեզ։ Նկատելի է Չ.ի եւ Տ.ի
 միջեւ լեզուական մերձաւորութիւնը։

ԺԶ. 8—15. եկեալ յանդիմանեցէ զաշ-
 խարհս վասն մեզաց, զի ոչ հաւատան յիս.
 Ագ. 249. Ագ. այս զլիւնն ունի նաեւ ընդար-
 ձակ հատուած մը՝ Եկեալ զիմ տեղին լցցէ
 ձեզ, եւ նովին ճշմարտութեամբ առաջնոր-
 դեցէ ձեզ, եւ յանդիմանեցէ զաշխարհս,
 զի ոչ հաւատացին յիս, դատեցի եւ զկար-
 ծեալ իշխան աշխարհիս այսորիկ։ Ճշմար-
 տեացէ միանդամայն ձեզ վասն իմ, զի ի Հօրէ
 առաքի. որոյ գալուստն՝ գերթալոյն իմոյ առ
 Հայր վկայէ. նա եկեալ առաջնորդեացէ ձեզ
 ամենայն ճշմարտութեամբ. Ագ. 227. Եւս
 բազում ինչ ունիմ ասել ձեզ, այլ ոչ կարէք
 հանդարտել այժմիկ, յորժամ եկեացէ Հոգին
 ճշմարտութեան՝ առաջնորդեացէ ձեզ ամե-
 նայն ճշմարտութեամբ. Ագ. 363։ Քիչ հե-
 ոուն՝ Հոգին ճշմարտութեան առաջնորդեացէ
 ձեզ ամենայն ճշմարտութեամբ, զի ոչ եթէ
 յանձնէ ինչ խօսիցի, այլ գոր լսիցէ՝ խօսիցի
 եւ զգալոցն պատմեացէ ձեզ. նա զիս փառա-
 ւորեցէ, զի յիմմէ անախ առնուցու եւ պատ-
 մեացէ ձեզ։ Չամենայն ինչ գոր ունի Հայր՝

լիմ է, վասն այնորիկ ասացի թէ յիմմէ անտի առնուցու եւ պատմեցէ (ad առնու եւ պատմէ) ձեզ. Ադ. 366. բեկորներ եւս կը գտնուին ցիրուցան: Չոր ունի Հայր՝ ունիմ (bԱ.Բ եւ) եւս. Ադ. 369—370. նա զիս փառաւոր առնէ. Ադ. 211: Փայլուն աղացոյց են այս հատուածները թէ ինչ տարածութեամբ կ'ըմբռնէր Ադ. յառաջերու թեան մէջ ազատութիւնը. նա միայն 366 էջի հատուածով յառաջերու թիւն կ'ընէ, մինչ այլուր աւելի կամ պակաս կը յարմարցնէ խօսքի ընթացքին: Տատրիան ունի 11 եւ 15 համարները, որոնք սակայն կը տարբերին Ադ. 45. Իսկ վասն դատաստանաց, զի իշխան աշխարհիս այսորիկ դատաստարեալ է. Տ 207. ամենայն որ ինչ միանգամ ունի Հայր իմ՝ այն իմ է, եւ զոր ես ունիմ՝ այն Հոր իմոյ է. Տ 164:

ԺԶ. 33. ես միայն յաղթեցի աշխարհի. Փարպ. 109. «միայն» յաւելուածը չունին համեմատական հրատարակութիւններն ու ստորականները. կ'երեւայ Փարպեցիէն է:

ԺԷ. 3. այս են կալիք իմ, զի ծանիցեն զքեզ միայն ճշմարիտը Աստուած. Ադ. 143. Յովհ. կը զնէ՝ Այս են յաւիտենական (տ. յաւիտենականս) կեանք, զի ծանիցեն զքեզ միայն ճշմարիտ (տ. ճշմարիտը) Աստուած. ԺԷ. 3. «կամք իմ» չունին քննական հրատարակութիւնները:

ԺԸ. 16. այսուհետեւ սոքա չեն յաշխարհէ աստի, որպէս եւ ես չեմ յաշխարհէս (adԱ.Բ յաշխարհէ). Ադ. 300. «այսուհետեւ սոքա» չունին Չ. Soden, եւ ստորականները:

ԺԹ. 28. յետ այսորիկ գիտաց Յիսուս, եթէ ահա (abdԱ.Բ չունին ահա) ամենայն ինչ կատարեալ է՝ ասէ. ծարաւի եմ. Ադ. 235. Ադ. կը ցատկէ «զի կատարեցի գիրն», այլապէս կը հետեւի Զ.ի:

ԺԺ. 37. Հայեցին եւ տեսցեն զոր (a Հայեցին յոր) խոցեցինն. Ադ. 235. Զ՝ Հայեցին ի նա, յոր խոցեցինն:

Վերլուծելով այս հատուածին տեղիքները՝ կրնանք ամփոփել արդիւնքը քանի մը կէտով.

1. Ազաթանդեղոս ու Փարպեցի իրենց յառաջերու թեան մէջ յաճախ սերտորէն չեն կապուիր իրենց առաջադիր Աւետարաններուն. անոնք լայն չափերով կը յարմարցնեն Աւետարանին տեղիքները իրենց նախադասութեանց ընթացքին: Ստէպ միեւնոյն Աւետարանին տեղիքները, երբեմն նաեւ զանա-

զան Աւետարանիչներու խօսքերը կը ձուլեն, կամ գիտաւորեալ կամ յիշողութենէ յառաջ բերելով. նոյնպէս կ'ընդլայնեն ու կը կրճատեն զանոնք: Լաւագոյն ապացոյցն է իրենց այս լայն ազատութեան, երբ միեւնոյն տեղիքը այլ եւ այլ տեղ՝ տարբեր ձեւով ու զգեստով կը յիշատակեն. այսպէս՝ Մատթ. Ե. 45. Ժ. 40. Յովհ. Գ. 28, 29, 31—36. Ե. 19. Ժ. 37, 38. ԺԶ. 8—15 եւն:

2. Այդ լայնորէն ըմբռնուած ազատութեան հետ մէկտեղ՝ անոնք ստէպ գրեթէ բացի յառաջ կը բերեն Աւետարանիչներու խօսքերը: Եւ ուր չեղում մը կը նշմարուի Զ.ի եւ պատմադիրներու միջեւ՝ այդ միայն բաւական չէ ապացուցանելու թէ զարձեալ ազատ յառաջերու թեան մը հետ գործ ունինք. նախորդ յօդուածի Տատրիանեան ընթերցումները լաւագոյն ազդանիւն են այս զգուշութիւնը մեզի ներշնչելու:

3. Այդ ազատութեան քով կը տեսնուին նաեւ ուրիշ յատկանշական ընթերցումներ այս հատուածի մէջ իսկ, որոնք առանձնապէս թելադրիչ են երկու պատմադիրներու առաջադիր Աւետարաններու համար, եւ մեր բնադրէն տարբեր օրինակ մը ենթադրել կուտան. այդպիսի տեղիքներ են այս հատուածի մէջ՝ Մատթ. Ե. 28, Զ. 12, Թ. 13, ԺԲ. 18, 49, ԺԼ. 3. Մարկ. Թ. 49. Ղուկ. Ա. 72—75, ԺԲ. 10, ԻԳ. 46. Յովհ. Գ. 16, ԺԵ. 15:

(Շարունակելի:) Զ. Պ. ԷՍԱՊԱԼԵԱՆ

ԵՂԻՇԷ ՎԱՐԳԱՅԵՏ
ՆԻ ԻՐ ՊԱՏՄԱՐԻՒՆՆ ԿՆՈՅ ՊԱՏՄԱՐԻՒՆ
ԲՆԵՆԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ
 (Շարունակուիլիս:)

50. «Ձեռնարկելն ՅԱՅՏԵՆ ԵՆԿԵՂԵՑԻ»
 Խոսքով քաջալերուած Վահանի թելադրութիւններէն արձակած էր հրաման, որ համախմբուին ժամադիր ժամուն մոզեր, Պարսկաստանի այլ եւ այլ մոզաց-դարոցներէն, որոնք պիտի ուղարկուէին Հայաստան եւ դրացի երկիրներ, ուսուցանելու մարդկան մոզական օրէնքը: Կը հաւաքուին աւելի քան 700 մոզ: Անոնց «Իշխան» կը կարգէ թաղաւորը Վնդոյ Մոզպետը. եւ ընկերացնելով ա-

նոնց «բազում այրուծի» ճանապարհ կը հանէ դէպի Հայաստան-Վրաստան եւ Աղուանից աշխարհը: Վահան Սիւնի, Հայոց Մարզպանը, պիտի առաջնորդէր այդ բազմութեան:

Եղիշէ կը դբէ. «Իսկ խոհեարականքն այնուհետեւ յարուցեալք յիւրաքանչիւր խաւարային դարանացն՝ իղձք լինէին [վաղվաղակի զհրամանն կատարել: Չայն արարեալ (°) յաշխարհս հեռաւորս՝ միանգամայն խաղալ զնալ յերկիրն Արեւմտից: Եւ մինչ չեւ հասեալ էին յաշխարհն մեծ Հայոց]՝ 1՝ փայտս ընկնուին եւ վիճակս արկանէին, թէ ո՛ր լեզու որո՛ւմ դասու հասցէ յաշակերտութիւն»: «Եւ այնուհետեւ միմեանց պատահէին իբրեւ զղեւս. եւ լինէր գունդ զօրաց բազմաց. եւ չարասէրն սատանայ՝ իբրեւ զօրավար ի մէջ նոցա երեւէր. եւ անդադար յորդորելով զամենեսեան ձեպեալ փութացուցանէր» (39):

Մոզերու թիւը «աւելի քան 700» էր: Ասոնք միայն Հայաստանի համար չէին: Եղիշէ կը թուէ մի առ մի այն աշխարհները, ուր պիտի գործէին անոնք: Ինձ կը թուի թէ աշխարհացանկը, զոր յառաջ կը բերէ հոս Եղիշէ, ունի սերտ կապակցութիւն այն աշխարհացանկին հետ, որ ներկայացուած էր Ա. Յեղանակին մէջ: Սկզբնաբար ասոնք մէկ էին հաւանօրէն. երկուքին վրայ ալ զգալի է խմբադրին ձեռքը. անոր թոյլ, տարտամ եւ շիտթ ոճը կը նկատուի երկու ցանկերու մէջ ալ: Յառաջ կը բերեմ զանոնք դէմ առ դէմ դետեղմամբ, Վիեննայի Թ. 971 ձեռագրի ընթերցումով, որ աւելի ընտիր բնադիր կ'ընծայէ քան Տպաղիրը.

Ա. էջ 10. Ըստ այսմ պատճենի հրո- Զի առ հասարակ հրո- վարտակ եհաս եւ ի Հայոց ման առեալ (°) էր յարաշխարհն³, ի վրաց եւ քունուստ՝ որպէս Հայոց յԱղուանից եւ ի Լիւնաց, ի աշխարհին, նոյնպէս վրաց Մաւղէից եւ ի Կորդուաց, եւ Աղուանից եւ Լիւնաց, յԱղձնեաց եւ այլ բազում⁴ Աղձնեաց եւ Կորդուաց եւ տեղեաց հեռաւորաց...: Մաւղէից եւ Դասան եւ որ Գունդ կազմէր ի Հայոց այլ եւս ուրեք ուրեք ի մեծաց...: Ըստ նմին օրի- ժածուկ յիշխանութեանն նաակի ի վրաց եւ յԱղուանից եւ յաշխարհն Լիւնաց. նէութիւնն:

¹ Բառակուսի փակագծի մէջ առնուած տողերը խմբադրէն են. անոր անհեղեղութիւնն է նաեւ բանակին շարժումը՝ որ Արեւելքէն ճանապարհ կ'իւլէ «խաղալ զնալ յերկիրն Արեւմտից» հասնելու համար «յաշխարհն մեծ Հայոց»: Պէտք է ըստը՝ «յերկիրն Հիւսիսայն»: Սկզբնաբար «իղձք լինէին» իւր շարունակութիւնն ունի «փայտս ընկնուին» պարբերութեան մէջ: ² Կահնարկուի հաւանօրէն Վահան Սիւնի: ³ Տպ. եհաս յաշխարհն Հայոց: ⁴ Տպ. եւ բազում այլ:

Եւ որ այլ եւս ի կողմանց հարաւոյ՝ մերձ ի սահմանս Տաճկաստանի եւ ի Հոռոմոց աշխարհն եւ ի Կորդուաց եւ ի Դասան⁵ եւ ի Մաւղէ⁶ եւ յԱրգնարդիւն⁷. որք էին հաւատացեալք եւ մկրտեալք ի մի կաթողիկէ եւ առաքելական եկեղեցի:

Ուստի նկատի կ'առնուէին Հայաստան, Վրաստան, Աղուանից եւ Լիւնաց աշխարհներն եւ հարաւային Հայաստանի Աղձնիք եւ Կորձայք նահանգները հետեւեալ գաւառներով. Կորդուք, Մաւղէք, Դասան եւ Արգնարդիւն. որոնք բաժնուած հանուած էին «Մեծ Հայոցմէ» եւ կը կառավարուէին ուրոյն մարզպանով, կոչուած նաեւ բռեշխ:

Մոզպետն Վնդոյ եւ Մարզպանն Վահան Սիւնի «կէտ եղեալ զժամանակն՝ զամիսն վեցերորդ (այսինքն զԶ. օրն նաւասարդ ամսոյն)՝ տաղնապէին եւ ստիպէին արքունի հրամանաւ» զբանակն, հասնելու Հայաստան ժամադիր ժամուն (39), այն է 12 Յունիս 570: Արդեամբք ալ «գունդն Հայոց (իմացի՛ր՝ Պարսից) ամենայն օգնականօքն⁸ հանդերձ եւ ամենայն մոզուցն բազմութեամբ յամսեանն չորրորդի (այսինքն՝ ի չորրորդում ամսոյն նաւասարդի) եկին հասին յաշխարհն Հայոց՝ ի գիւղաքաղաք մի մեծ, որում անունն էր Անդղ: Բանակեցան, բոլորեցան, գետեղեցան եւ յամենայն կողմանց անդր ժողովեցան եւ եղեն անթիւ բազմութիւն» (44):

Չօրաց թիւը Յովհ. Եփեսացի կը նշանակէ 2000 այրեւծի: Անդղ ամուր վայրը ըն-

⁵ Տպ. ի Գղացն: — Դասան (հմտ. Փաւստոս, Գ. 50. «Եւ Դասունքէին» (կարգա՛լ Դասան եւ Ըռե- իմէին, սս. Beth Reth'me, Remaina), սս. Beth Däsen, Աղձնեաց գաւառը. հմտ. Հիւրշման, Տեղոյ ա- նուններ, 182: ⁶ Տպ. Մաւղէից: — Միայն Եղիշէի քով կը յիշուի Աղձնեաց այս գաւառը Մաւղէ եւ Մաւղէից գրչու- թեամբ. սս. Beth Zawdai, լս. Zabdicena, Հիւրշման (անդ. 183) կ'առաջարկէ կարգալ Չաւղէ(ք): ⁷ Չեռաղիրը կը կարգայ «յԱղնարագուն», այն է յԱրգնարդուն = Արգնարդիւն. վերջինս վկայուած է թովմա Արժրունիէն (81). «Եկն եհաս (Բարժումա) յԱրգնարդիւն եւ յաշխարհն Մոկաց»: Գաւառիս գիւղը յայտնի է. Հիւրշման, անդ, 183, Աղձնեաց մէջ կը զնէ: Ինձ կը թուի թէ նոյն է Արգն = Արգուն գաւառին հետ, որ ժամանակ մը երկուքի բաժնուած կ'երեւայ. ստորի հեղինակը կը գանազանեն Արգուն եւ Արգուն- Ոստան (Braun, Das Buch der Synhados, 32, 34, 162. Հիւրշման, անդ, 77—78, 167—169), երկուքն ալ եպիս- կոպոսանիստ: Հաւանօրէն Արգն = Արգուն եւ Արգուն- Ոստան յետոյ, Զ. դարուն վարչականապէս միացած են եւ կոչուած Արգն-Արգուն = Արգնարդիւն: ⁸ Այսինքն՝ փուշտիպանօքն հանդերձ: Օգնականք հոս թարգմանութիւնն է պարսկ. րԱՏԻՅԱՆ րառին, որ բառապէս կը նշանակէ պահապան թիկանց, թիկնա- պահ: